

IJTIMOY MOSLASHUVNI BELGILOVCHI
OMILLAR – QADRIYATLAR

Abdukarimova Gulchexra Baratovna

*Toshkent davlat transport universiteti,
"Ijtimoiy fanlar" kafedrası katta o'qituvchisi,*

Annotasiya. *Maqolada Ijtimoiy psixologiya nuqtai nazaridan, insonda biologik moslashuvdan tashqari, birinchi navbatda, odamlar o'rtasidagi ijtimoiy munosabatlarni: ijtimoiy-siyosiy, axloqiy-psixologik, iqtisodiy va demografik munosabatlarni qayta qurishga asoslangan moslashuv rivojlanadi. Bunday moslashuvni ijtimoiy moslashuv deb atash mumkin, chunki bu holda biz ijtimoiy muhitga moslashish haqida gapiramiz. Boshqacha aytganda, ijtimoiy moslashuv shaxs va ijtimoiy muhit o'rtasidagi munosabatlari kabi masalalar yoritilgan.*

Kalit so'zlar. *Omil, qadriyat, lmeyor, standart, butun, jamiyat, keksa odamlar, an'analari, obektiv, ijtimoiy, jarayon, tashqarida, yaxlit ijtimoiy munosabat.*

Annotation. *In the article, from the point of view of Social Psychology, in addition to biological adaptation, a person develops, first of all, an adaptation based on the reconstruction of social relations between people: socio-political, moral-psychological, economic and demographic relations. Such adaptation can be called social adaptation, since in this case we are talking about adaptation to the social environment. In other words, issues such as the relationship of social adaptation between the individual and the social environment are covered.*

Keywords. *Factor, value, lmeyor, standard, whole, society, old people, traditions, objective, social, process, outside, holistic social attitude.*

Ijtimoiy psixologiya nuqtai nazaridan, insonda biologik moslashuvdan tashqari, birinchi navbatda, odamlar o'rtasidagi ijtimoiy munosabatlarni: ijtimoiy-siyosiy, axloqiy-psixologik, iqtisodiy va demografik munosabatlarni qayta qurishga asoslangan moslashuv rivojlanadi. Bunday moslashuvni ijtimoiy moslashuv deb atash mumkin, chunki bu holda biz ijtimoiy muhitga moslashish haqida gapiramiz. Boshqacha aytganda, ijtimoiy moslashuv shaxs va ijtimoiy muhit o'rtasidagi munosabatlarga asoslanadi. Shu bilan birga, ijtimoiy moslashuv individual-guruh jarayoni sifatida belgilanadi. Uning funksional maqsadi - shaxsning ham, atrof-muhitning ham o'zini o'zi saqlash nuqtai nazaridan inson hayoti jarayonida shaxslararo aloqalar va munosabatlarni aks ettirish; shaxsning ehtiyojlari (qadriyat yo'nalishlari) va atrof-muhitning imkoniyatlari o'rtasidagi muvofiqlikni o'rnatishdir.

Keksa odamlarga nisbatan ijtimoiy moslashuv haqida gapirar ekan, M.D. Aleksandrova quyidagi ta'rifni beradi: "Ijtimoiy moslashuv deganda yoshiga qarab yangi fazilatlarga ega bo'lgan keksa odamlarning jamiyatga qanday moslashishi va

jamiyatning keksa odamlarni o'ziga moslashishi tushuniladi. Ba'zi mualliflar keksalikni shaxsiyatdagi turli somatik va ruhiy o'zgarishlar natijasida, shuningdek, oilaviy hayot va atrof-muhitdagi o'zgarishlar bilan bog'liq holda yuzaga keladigan "yomon moslashish davri" deb atashadi. N.V.Panina "keksa odamlarning nafaqaxo'r maqomiga moslashish muammolarini shaxsiy rol yondashuvdan foydalangan holda o'rganar ekan, qariyalarning ijtimoiy moslashuvi ularning nafaqaxo'r maqomiga mos keladigan rollarni o'zlashtirishdan iboratligini taklif qildi. Shu bilan birga, moslashish ikki komponent bilan ifodalanadi: ijtimoiy - rollar, bu maqom bilan bog'liq (xulq-atvorning meyoriy modellari) va shaxsiy - bu rollarni bajarish uchun shaxsning faoliyati. Berilgan maqom bilan bog'liq rollar (normativ xulq-atvor shakllari) an'anaviy kutishlarga bog'liq, ya'ni ma'lum bir yosh oralig'iga yetgan shaxslar uchun normalar va talablar boshqalarning kutishlariga qarab o'zgaradi. Rollarning nafaqat meyoriy parametrlari, balki ma'lum bir yosh va ijtimoiy maqomga bog'liq bo'lgan o'ziga xos rollar doirasi ham o'zgaradi"³⁵.

Ijtimoiy mikromuhitdagi rolni an'anaviy kutish darajasiga ma'lum bir ijtimoiy tizimga xos bo'lgan umumiy madaniy meyorlar va qadriyatlar, shuningdek kichik ijtimoiy guruhlarning (jamoalar, oilalar, mulqot guruhlari) normalari va talablari ta'sir qiladi.

Ijtimoiy moslashuvni belgilovchi boshqa omillar - qadriyatlar meyorlari, standartlari, butun jamiyat va undagi keksa odamlarning an'analari, chunki moslashishni obektiv ijtimoiy jarayonlardan tashqarida, yaxlit ijtimoiy munosabatlar faoliyati bilan bog'liq holda o'rganish mumkin emas. Yangi sharoitda moslashishning muvaffaqiyati bevosita yangi guruhning stereotiplarini o'zlashtirish muvaffaqiyati (tezlik, hajm, "aniqlik") bilan bog'liq. Bunday holda, guruhni aniqlash va guruh stereotiplarini assimilyatsiya qilish jarayonlari parallel ravishda ishlaydi va bir-birini belgilaydi, ya'ni shaxs o'zini guruh bilan tanishtirgan, o'zini uning a'zosi sifatida to'liq anglagan taqdirda stereotiplar o'zlashtirila boshlaydi. Shunday qilib, moslashish muvaffaqiyati ijtimoiy o'ziga xoslik darajasiga to'g'ridan-to'g'ri proporsional bo'lgan maqom va rolni aniqlash darajalariga, ya'ni shaxsning ma'lum madaniy, milliy, ijtimoiy va yosh guruhlari bilan identifikatsiya qilish darajasiga bog'liq. Ijtimoiy o'ziga xoslik obektiv ravishda mavjud ijtimoiy pozitsiyalar bilan bog'liq. Bu ijtimoiy mavqega ega bo'lish, kirish va joylashtirish natijasidir; ijtimoiy guruhlar va institutlarda ishtirok etish orqali ifodalanadi. Shu sababli, keksa odamlarning ijtimoiy moslashuvining navbatdagi mezoni o'z-o'zini idrok etishning yaxlitligi, ya'ni ma'lum xususiyatlarga ega ma'lum bir ijtimoiy guruh odamlari bilan identifikatsiya qilishdir.

Qarishga moslashishning kognitiv nazariyasiga Bonn universitetining psixologiya fakulteti va Geydelberg universiteti qariyalar institutida olib borilgan tadqiqotlar natijalari katta hissa qo'shdi. Ushbu tadqiqotlar ma'lumotlari kognitiv nazariyaning asosiy fikrlarini qo'llab-quvvatlaydi:

³⁵ Golovakha E., Panina N., Vorona V.(Eds) Sociology in Ukraine . Selected Works Published During 90th. - Kiev: Institute of Sociology , 2000. - 580 p.

insonning xulq-atvori obektiv vaziyatga emas, balki uning subektiv bahosiga bog‘liq; vaziyatni baholash shaxsning yetakchi motivlari bilan bog‘liq;

Insonning qarishga moslashishi uning shaxsiyatining kognitiv va motivatsion tizimlari o‘rtasida muvozanat o‘rnatilganda erishiladi.

“Ijtimoiy moslashish jarayonining maqsadli funksiyasi “jamiyat - oila – shaxs” ning o‘zaro bog‘liqligi va rivojlanishida o‘zini o‘zi saqlab qolish bo‘lganligi sababli, keksa odamlarning moslashuvi murakkab shakllanish bo‘lib ko‘rinadi, u ko‘plab tarkibiy qismlardan iborat va uning mezonlari:

jamiyat darajasida - jamiyatning turli jins va yosh guruhlari qiymat yo‘nalishlarining yaqinlashuv darajasi va keksalarning avto- va geterostereotiplarining mos kelishi darajasi;

guruh darajasida - rolga moslashish darajasi, ijtimoiy o‘ziga xoslikning ijobiy darajasi, qo‘shilish darajasi (keksalarning yaqin atrof-muhitga yopilishi);

shaxsiyat darajasida - qarish jarayonining o‘ziga va shaxsiy o‘ziga xoslikning ijobiy darajasiga moslashish”³⁶.

Faol moslashish - bu shaxsni saqlashga qaratilgan jarayon va uning sifat o‘zgarishini taxmin qilish, uni yangi sharoitlarda saqlash va o‘zgartirish vositasi bo‘lishi mumkin. Keksalikda o‘z maqsadlarini amalga oshirish ko‘pincha subektning atrof-muhit bilan faol o‘zaro ta’sirini ta’minlaydigan moslashish jarayonining o‘ziga xos turi sifatida qaraladi. Shuning uchun moslashuvning mohiyati keksa odamning hayotiy faoliyatini tahlil qilish kontekstida taqdim yetilishi mumkin. Qarish davridagi rivojlanishning ijtimoiy holati, ma’lum darajada, hayot stereotiplari o‘zgaradi, yangi sharoitlarga moslashishni talab qiladi. Keksalar nafaqat yangi holatlar va tashqi sharoitlarga, balki o‘zlarida ham jismoniy, fiziologik, psixologik va ijtimoiy o‘zgarishlarga moslashishga majbur bo‘ladilar.

REFERENCES:

1. Ruzigul, U., Nasirjan, J., Dilmurodkhakim, A., Mirshod, H., & Urozboy, E. (2020). Rationale and history of human reflections in the muslim philosophy. *International Journal of Advanced Science and Technology*, 29(5), 1453-1458.
2. Ramatov, J., & Umarova, R. (2020). Theoretical and ideological sources of beruni's philosophical views. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 10(11), 1974-1980.
3. Ramatov, J., Umarova, R., Baratov, R., Khasanov, M., Sultonov, S., & Kushakov, F. (2022). MODERN REQUIREMENTS FOR THE SPIRITUAL IMAGE OF YOUNG PEOPLE AND ITS MANIFESTATION IN PRACTICE. *Academic research in educational sciences*, 3(10), 582-586.

³⁶ https://www.unipage.net/rufinadelberg_university.

4. Ramatov, J., & Umarova, R. (2020). Theoretical and ideological sources of beruni's philosophical views. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 10(11), 1974-1980.
5. Умарова, Р. Ш. (2019). Бытие и философские взгляды Абу Райхана Беруни. *Достижения науки и образования*, (3 (44)), 32-33.
6. Ramatov, J., & Umarova, R. (2021). Central Asia in IX-XII Centuries: Socio-political Situation, Spiritual and Cultural Development. *Academicia Globe: Inderscience Research*, 2(04), 148-151.
7. Ramatov, J., Umarova, R., Baratov, R., Jurabayev, N., & Artikova, B. (2022, June). Constructive and optimal solutions for the formation of a stable ecological situation in the Aral Sea region of Uzbekistan. In *AIP Conference Proceedings* (Vol. 2432, No. 1, p. 030113). AIP Publishing LLC.
8. Умарова, Р. (2015). Некоторые аспекты взаимоотношений природы, человека и общества во взглядах Абу Али Ибн Сино и Абу Райхан Беруни. *Theoretical & Applied Science*, (10), 127-129.
9. Умарова, Р. Ш., Абдукаримова, Г. Б., & Тухтабоев, Э. А. (2019). Вклад Абу Райхана Беруни в развитие философии Ближнего, Среднего Востока и мировой науки. *Проблемы науки*, (12 (48)), 65-66.
10. Умарова, Р. Ш. (2019). Основы духовно-нравственного воспитания молодежи в трудах Абу Райхана Беруни. *Проблемы науки*, (4 (40)), 56-57.
11. Ramatov, J. S., Umarova, R., & Khasanov, M. N. (2022). METHOD OF DETERMINATION OF TRANSPORT INTENSITY IN URBAN CONDITIONS. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(6), 931-936.
12. Умарова, Р. Ш. (2020). Натурфилософия Абу Райхана Бируни. *Вестник науки и образования*, (4-1 (82)), 35-37.
13. Umarova, R. S. (2019). Fundamentals of spiritual and moral education of youth in the works of Abu Rayhan Beruni. *Problems of science*, no. 4 (40).
14. Ramatov, J., Umarova, R., Sobirova, S., & Rakhimova, M. (2022). THE PROCESS OF CIVILIZATION AND IMPORTANT CHANGES IN LIFE. *Web of Scholars: Multidimensional Research Journal*, 1(6), 243-246.
15. Ramatov, J., Baratov, R., Jurabayev, N., Umarova, R., & Mamajanova, G. (2022, June). Evolution of railway construction development in Uzbekistan: Past and prospects. In *AIP Conference Proceedings* (Vol. 2432, No. 1, p. 030011). AIP Publishing LLC.